

Добрица
ЋОСИЋ

ВРЕМЕ
СМРТИ

КЊИГА I

ПРЕРОВО
ИДЕ У РАТ

Copyright © 1972, Добрица Ћосић
Copyright © овог издања 2014, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

П Р Е Р О В О
И Д Е У Р А Т

Садржај

<i>Пролог</i>	9
Глава прва	25
Глава друга	58
Глава трећа	137
Глава четврта	215
Глава пета	282

Пролог

Беч, четвртак 28. јун 1914.

Neue Freie Presse (посебно издање) пише:

Једна вест је данас стигла из Сарајева која је целу монархију најдубље потресла. Царска кућа има да објави једну страшну трагедију.

Наследник престолоа, надвојвода Франц Фердинанд, и његова суругоа, госпођа војвојкиња Фон Хоенберг, данас су у Сарајеву постали жртве једног атентата.

Као што нам јављају из Сарајева, грозни злочин догодио се на следећи начин.

Када се Њ. ц. и к. височанство прејасни господин надвојвода Франц Фердинанд са својом највишом суругом госпођом војвојкињом Фон Хоенберг данас пре подне упутио на пријем у Градску кућу, бачена је на аутомобил једна бомба, коју је Њ. ц. и к. висоти раменом одбацила. Бомба је експлодирала пошто је надвојводин ауто прошао. Лакше су повређена оба господина, гроф Фос-Валдек и ађушант земаљског поглавара, пошуконик Мерици, која су се налазила у аутомобилу који је следио...

Ашенишатор је један шипограф из Требиња по имену Чабриновић.

Он је одмах ухваћен...

После свечаног пријема у Градској кући, Њ. ц. и к. висости прејасни господин надвојвода наставио је са својом највишом суйружом обилазак.

Један гимназиста осмог разреда, по имену Принцић, из Грахова, испалио је из једног браунинг револвера више хишаца на надвојводин аутомобил. Његово ц. и к. височанство прејасни господин надвојвода рањен је у лице, Њено височанство госпођа војвођкиња Фон Хоенберг једним метком у доњи део шела. Његово ц. и к. височанство и госпођа војвођкиња превезени су у Конак и тамо су подлегли повредама.

И други ашенишатор је ухваћен...

Цар је одмах известио о овом сипрашном догађају...

Никола Пашић, председник Владе Краљевине Србије, свим посланствима Краљевине Србије:

У Београду, 19. јула 1914.

Аустроугарска шипампа је одмах после сарајевског ашенишата почела бацајти на Србију кривицу за тај грозни злочин, који је, по њеном мишљењу, резултат велико-српске идеје...

И Двор и Српска влада, примивши вести о ашенишату, изјавили су не само своје саучешће него и оштру осуду и жнушање због таквог злочина.

Поред свега тога, шипампа суседне монархије није прештала да Србију чини одговорном за сарајевски догађај. Српска влада је одмах у почетку изјавила гошовости да преда суду сваког свог поданика за кога би се доказало да је имао учешћа у сарајевском ашенишату... Назад је

Српска влада изјавила да је као и дошле гошова вршити све суседске дужности за које је на то обавезује њен положај европске државе...

Српска влада сматра да јој њени животињи интереси налажу да се мир и спокојство на Балкану утврде што боље и за што дуже време. И зато што то жели она сада сипрахује да раздражено јавно мишљење у Аустроугарској не да повода аустроугарској влади да предузме корак који би имао да понизи државно достојанство Србије и истакне захтеве који се не би могли примити...

Никад пак нећемо моћи примити захтеве који би ишли против достојанства Србије и које не би могла примити ниједна држава која поштује и чува своју независност...

Барон Гизл од Гислингена, аустроугарски посланик у Београду, Лази Пачуу, заступнику председника Владе и министра иностраних дела Краљевине Србије:

У Београду, 23. јула 1914.

Част ми је предати Вашем превасходству приложену ноту коју сам примио од своје владе, а која је упућена Краљевини Србији...

Из исказа и признања виновника атентата од 28. јуна види се да је злочин сарајевски скован у Београду, да су оружје и експлозиве којима су убице биле снабдевене њима дали српски официри и чиновници, чланови „Народне одбране“, и најзад да је и само пребацивање злочинаца у Босну и њихово оружја било припремљено и изведено од сипране шефова српске пограничне службе. Поменути резултати испраће не допуштају Царској и краљевској влади да и даље задржи улогу мирног и сипрљивог посматрача, коју је годинама имала према агитацијама чији је центар био у Београду, и које су се шириле одашле на шириторију

Монархије; ови јој резултати, најпротив, стављају на дужност да учини крај тим ровењима, која су стална опасност за мир Монархије...

Да би постигла овај циљ, Царска и краљевска влада је приморана да изјави од Српске владе званичну изјаву:

„Краљевска српска влада осуђује пројављену управљену против Аустроугарске, тј. скућенденција којима се тежи, у крајњем циљу, да се одвоје од Аустроугарске монархије територије које чине њен саставни део и сажалева искрено кобне последице ове злочиначке радње. Краљевска влада жали што су официри и чиновници српски учествовали у зоре поменутој пројави и тиме компромитовали односе доброг суседства, на које се Краљевска влада била свечано обавезала својом изјавом од 31. марта 1909. године.

Краљевска српска влада осуђује и одбија сваку помисао и покушај мешања у судбину становника ма којег дела Аустроугарске монархије; сматра за своју дужност да скрене озбиљну пажњу официрима, чиновницима и свему становништву Краљевине Србије, да ће убудуће најстроже поступити са лицима која би учинила кривицу одајући се таквим радњама које ће Српска влада свима силама спречавати и кажњавати...”

Ова изјава саопштиће се у исто време Краљевској војсци дневном заповешћу Његовог величанства краља и биће објављена у наредном броју Службеног војног листа.

Поред тога, Краљевска влада се обавезује...

Одговор Српске краљевске владе на ноту Аустроугарске:

У Београду, 25. јула 1914.

Краљевска српска влада примила је саопштење Царске и краљевске владе од 23. о. м. и уверена је да ће овај одговор

уклонити несјоразум који прети да помути добре суседске односе између Аустроугарске и Краљевине Србије...

Србија је дала толико пуна доказа о својој мирољубивој и умереној политици за време балканске кризе да је неколико пуна сачувала европски мир жртвујући своје захтеве само у интересу тога мира.

На Владу Краљевине Србије не може падаћи одговорност за појаве приватног карактера, као што су писање штампе и мирни рад патриотских друштва, које су дошлово у свим земљама обичне и које се, као што је познато, измичу по правилу испод службене контроле...

Зато је Краљевска влада болно изненађена извршењем да су и лица из Краљевине Србије учествовала у спреми акција извршеног у Сарајеву... Одзивајући се пак захтеву Ц. и к. владе, Краљевска српска влада је вољна изићи на сусрети и предати суду без разлике положаја и чина сваког свога грађанина за кога би се поднели докази да је учествовао у сарајевском злочину...

У случају да Царска краљевска влада не би била задовољна овим одговором, Краљевска српска влада, сматрајући да је у општем интересу не пренаглављивати у решењу овог питања, спремна је као и увек примити мирно споразумевање на тај начин што би се то питање изнело на решење пред Међународни суд у Хагу или пред велике силе...

Гроф Леополд Бертолд, аустроугарски министар иностраних дела, Николи Пашићу, председнику Владе Краљевине Србије и министру иностраних дела:

У Бечу, 28. јула 1914.

Пошто Српска краљевска влада није дала повољан одговор на ноту коју јој је предао аустроугарски посланик у

Београду 23. јула 1914, Царска и краљевска влада је принуђена да се сама побрине за заштити својих права и интереса и да у овоме циљу прибегне сили оружја. Аустроугарска се сматра, дакле, од овога тренутка у рату са Србијом.

Краљ Црне Горе Никола српском регенту Александру, 28. јула 1914, Цетиње:

...Суђено је српском народу да се жртвује поново за одбрану васколикога Српства...

Понос српскога народа не допушта да се иде даље у попуштању! Слашке су жртве за истину и независност Народа. У име божје и са помоћу нашега моћног заштитника, силне Русије, и симпатије цивилизованог света, изаћи ће српски народ из ове велике и наметнуће невоље победоносно и обезбедиће себи сјајну будућност. Моји Црногорци су већ spremни на граници да падну за одбрану наше независности.

28. јула 1914. аустроугарски посланик при Ватикану, гроф Мориц Палфи извештава своју владу о аудијенцији код државног секретара кардинала Мери де Вала и папе Пија X, које је обавестио о рату против Србије:

...У шоку последњих година Његова светости је у више махова изразила своје жаљење што је Аустроугарска пропустила да казни свој дунавског суседа. Папа и Курија виде у Србији поддржајуће зло, које је, мало-помало, продрло у срж Монархије и које ће временом да је разједини. Поред свих експеримената које је Курија последњих деценија чинила, Аустроугарска јесте и остаје најбоља католичка

држава, а најјачи ослонац и бедем вере који је у нашем веку остао Христовој цркви. Пад и пропаст Аустроугарске значили би за цркву губишак најсолиднијег ослонаца у борби противу православља, и у томе паду црква би изгубила свој најбоље и најјаче борца...

Тако, дакле, као што је Аустроугарској за њено одржање потребно да у свом организму чак и силом уништи разарајуће зло, тако је за Католичку цркву индиректна потребна да учини све што може да служи томе циљу...

Виљем II Николи II:

28. јула 1914. у 10 сати и 45 минута увече

Са највећом узнемиреношћу сазнао сам о убиству који је аустроугарски корак против Србије произвео у Твом царству. Безобзирна агресија, која се годинама врши у Србији, довела је до страшног злочина чија је жртва био Франц Фердинанд... Без сумње, Ти ћеш се сложити са мном да ми обојица, као и сви други владари, имамо интереса да сва лица која су морално одговорна за тај гадни злочин искусе заслужену казну.

С друге стране, ја врло добро разумем колико је Теби и Твојој влади тешко ићи против јавног мишљења у земљи. Сећајући се срдечног пријатељства које нас двојицу већ подуже време тесно веже, користим сав свој утицај да Аустроугарску побудим да се отворено и мирно споразуме са Русијом. Надам се поуздано да ћеш Ти потпомоћи моје напоре да се отклоне све тешкоће које би још могле настати.

Твој врло искрени и одани пријатељ и кузен,

Виљем

Никола II Виљему II:

Петроград, 29. јула, 1 сати по подне

Радујем се што си се вратио у Немачку у овом озбиљном тренутку. Молим Те живо да ми помогнеш. Један сраман рај објављен је једном слабом народу. Гнушање је велико у Русији, а и ја учествујем у њему. Ја предвиђам да ускоро нећу више моћи одолевати пријисцима који се на мене врше, и да ћу бити принуђен да предузмет мере које ће довести до раја.

Да би се избегла несрећа европског раја, ја Те молим, у име нашег старог пријатељства, да учиниш све што Ти буде могуће да задржиш савезнике да не иду сувише далеко.

Никола

Виљем II Николи II:

29. јула 1914. у 6 сати и 30 минута увече

Примио сам Твој телеграм, и сам желим да се одржи мир. Међутим, ја не могу – као што Ти рекох у првом телеграму – да сматрам аустроугарски рај као сраман рај јер Аустроугарска из искуства зна да обећања Србије, кад постоје само на харџији, не вреде ништа. По мом мишљењу аустроугарска акција има се сматрати као покушај да се добије јамство да ће се српска обећања стварно и одржати... Мислим стога да је Русији сасвим могуће да у аустро-српском рају остане у улози зледаоца, не увлачећи Европу у један од најстрашнијих рајова што их је свет видео...

Али војничке мере Русије могле би бити сматране од Аустроугарске као прешња и изазвати несрећу, коју хоћемо да предузедимо, ие иако учинити немогућном мисију

посредника, које сам се ја врло радо примио, следећући Твом позивању на моје пријатељство и моју помоћ.

Виљем

Виљем II Николи II:

30. јула 1914. у 1 час по подне

...Аустроугарска је мобилисала само против Србије, и то само један део своје војске. Ако се Русија, као што је сада после Твога и Твоје владе саопштења извесно, мобилише против Аустроугарске, мисија коју си ми Ти пријатељски поверио, и које сам се ја на Твоју изричну молбу врло радо примио, постоје врло шансе, ако не и немогућа. Тежина одлуке лежи сад на Твојим плећима. Ти носиш одговорност за рат или мир.

Виљем

Никола II Виљему II:

Петроград, 30. јула 1914, 1 сати и 20 минута по подне

Срдечно Ти захваљујем на Твом брзом одговору. Садашње војне припреме биле су одлучене већ пре пет дана, и то као мера предострожности с обзиром на аустријске војне мере. Ја се надам из свег срца да те мере неће директно Твоју посредничку улогу, на коју ја много полажем. Пошребан нам је Твој јак приписак на Аустрију да би се она склонила на споразум с нама.

Никола

Никола II Виљему II:

Петроград, 30. јула увече

Срдачно Ти захваљујем на посредовању које даје још наде на миран исход. Истина, нама је немогуће обуставити војне припреме које су изазване аустријском мобилизацијом. Ми смо далеко од тога да желимо рати, и док год буду трајали преговори са Аустријом о Србији, моје трупе неће никако заузети непријатељско држање, ја Ти за то дајем свечано своју реч. Имам вере у милости Божију и надам се успеху Твоје посредовања у Бечу, на добро наше земље и европског мира. Свим срцем и пошито одани Твој

Никола

Виљем II Николи II:

30. јула, у поноћ

Поводом Твога апела на моје пријатељство, и Твоје молбе за моју помоћ, примио сам се посредовања између Твоје и аустроугарске владе. Док је ова моја акција била у пуном току, извршена је мобилизација Твоје војске против мога савезника Аустроугарске, што је моју мисију учинило гоштовом илузорном. При свем том ја сам и даље наставио рад на посредовању. Међутим, сад добих поуздане вести о озбиљним ратним припремама и на мојој источној граници. Одговорности за безбедности мога царства приморава ме да предуздем одговарајуће одбрамбене мере.

Ја сам са својим најорима око одржања светског мира ишао до крајњих граница. Ја нећу бити одговоран за несрећу која сад прети целом цивилизованом свету. У овом тренутку Ти си још у могућности да шу несрећу

сиречиш... Пријатељство према Теби, према Твојој земљи, које ми је на самртној постољи мога деда предао у аманет, увек ми је било свето, и ја сам остао веран Русији у најтежим тренуцима, нарочито у њеном последњем рату. Данас европски мир само Ти можеш спасти, ако се Русија одлучи да обустави војне припреме управљене против Немачке и Аустроугарске.

Виљем

Кнез Хајнрих Пруски енглеском краљу Ђорџу:

30. јула 1914.

...Виљем је врло забринут... Он је у сталној телеграфској вези са Николом, који данас потврђује вести да је наредио војне припреме, које су равне мобилизацији, и да су те припреме предузете још пре пет дана. Осим тога, добили смо извештај да и Француска чини војне припреме, док ми пак нисмо никакве мере предузели, али сваког тренутка можемо на то бити принуђени, ако наши суседи продуже с тим. То би онда значило европски рат. Ако Ти истински и искрено желиш да сиречиш ту стравовитну несрећу, смели да Ти предложим да свој утицај код Француске и Русије употребим у том смислу, да оне остану неутралне? По мом мишљењу, то би било од врло велике користи. Хтео бих још да додам да се Немачка и Енглеска, сада више него икада, треба узајамно да потпомажу, да бисмо предупредили стравну несрећу, која иначе изгледа неизбежна. Веруј ми да се Виљем са највећом искреношћу заузима за одржање мира. Али војне припреме оба његова суседа могу га најзад принудити да у интересу безбедности свога царства, које би иначе остало незаштићено, следује њиховом примеру. Ја сам Виљема известио о овом телеграму упућеном

Теби, и надам се да ћеш моја саопштења примити у истом пријатељском духу којим су она била инспирисана.

Хајнрих

Краљ Ђорђе кнезу Хајнриху Пруском:

30. јула 1914.

Веома се радујем што сам чуо за Виљемове напоре да се са Николом споразуме ради одржања мира. Моја је озбиљна жеља да се ипаква несрећа као што је европски рат, која се не би дала поправити, предупреди. Моја влада чини све што је могуће да Француску и Русију покрене да одложе даље војне припреме, ако се Аустрија задовољи заузећем Београда и околним земљиштем као залогом да ће се њени захтеви остварити на задовољавајући начин, док би остале земље имале да обуставе своје ратне припреме. Ја верујем да ће Виљем употребити свој велики утицај да приволи Аустрију да прихвати такав предлог. Тиме би показао да Немачка и Енглеска заједнички раде на сјечавању једне међународне катастрофе. Молим Те увери Виљема да ја све чиним, и да ћу и даље чинити све што је у мојој моћи, да одржим европски мир.

Ђорђе

Немачки цар Виљем енглеском краљу Ђорђу:

31. јула 1914.

Много Ти захваљујем на Твом пријатељском саопштењу. Твоји предлози поклањају се са мојим схватањем, као и са

саопштишењима која сам ноћас примио из Беча и која сам после доставио Лондону. Овога тренутка сам примио од канцелара саопштишење да му је присијела вест да је Никола ноћас наредио мобилизацију целокупне своје војске и флоте... Ја одлазим у Берлин да се постарам за безбедност својих источних граница, где су се већ сакупили јаке руске трупе.

Виљем

Немачки канцелар немачком амбасадору у Петрограду:

1. август 1914. у 12 сати и 52 минути по подне

Уколико руска влада не буде дала задовољавајући одговор на наш захтев, нека јој Ваша екселенција изволи данас у пет сати по подне предати ову декларацију:

„Царска влада се од почетка кризе трудила да се дође до мирног решења. Одазивајући се жељи израженој од стране Његовог величанства цара руског, Његово величанство цар немачки, у сагласности са Енглеском, био се заузео да изврши улогу посредника код бечког и петроградског кабинета, када је Русија, не чекајући резултати посредовања, присијутила мобилизацији целокупне своје војне снаге на суву и на мору.

Услед те мере јуне претње, која није била изазвана никаквом војном припремом од стране Немачке, Немачка царевина се нашла пред једном озбиљном и непосредном опасношћу. Ако би царска влада пропустила да предуреди ту опасност, она би тиме довела у питање безбедност, па и саму егзистенцију Немачке. Према томе, немачка влада се нашла принуђена да се обрати влади Његовог величанства цара свих Руса захтевајући обуставу наведених војних мера. Пошто је Русија одбила да испуни овај

захтев, и тим одбијањем очигледно показала да је њена акција управљена против Немачке, чак ми је, по наредби моје владе, саопштила Вашуј екселенцији ово што следује:

Његово величанство цар, мој узвишени суверен, прима, у име Царства, изазивање и сматра се у райном стању са Русијом.“

Немачки цар Виљем енглеском краљу Ђорџу:

1. августа 1914.

Овога тренутка сам примио саопштење Твоје владе по коме она нуди француску неутралност под гаранцијом Велике Британије. Тој понуди је било придодато питање да ли би Немачка, под таквим условима, одустала од напада на Француску. Моја мобилизација, коју сам већ наредио данас по подне на два фронта, на истоку и западу, из техничких разлога мора се наставити према плану. Противнаредба се више не може издати јер је Твој телеграм жалости дошао сувише доцкан. Али ако ми Француска понуди своју неутралност, која мора бити загарантована енглеском војском и флотом, ја ћу, наравно, одустати од напада на Француску и на другом месту уопште бити своје шрује. Надам се да Француска неће постати нервозна.

Виљем

3. августа 1914. Немачка је објавила рат Француској.

4. августа 1914. Велика Британија је објавила рат Немачкој.

Тако је почео Први светски рат.

А почео је нападом на Србију. Аустроугарска царевина упути на Краљевину Србију своју казнену експедицију

(*Strafexpedition*) да је сатре и германском завојевању отвори пут за Босфор и Исток. Први куршуми Првог светског рата испалени су у српске војнике; на десној обали Дрине погибе први човек у светском рату; прва топовска граната бачена је на Београд и срушена прва кућа у дотад незапамћеном рушењу кућа на земљи; прва победничка вешања цивила и жена, убијања деце и стараца, силовања и пљачке, прва рушења православних цркава и тровања сеоских бунара, извршена су августа 1914. на делу српске територије окупиране од војске Аустроугарске монархије.